

J. VILAGINÉS

*EL FENOMEN PARROQUIAL EN LA SOCIETAT DEL VALLÈS
ORIENTAL A L'ALTA EDAT MITJANA (SS. XI I XII)*

INTRODUCCIÓ

Quan l'any 985 Al-Mansur va assolar la ciutat de Barcelona i les seves rodalies, no només començava una nova etapa en la història política de Catalunya, sinó que s'obria la porta a uns canvis més profunds, estructurals si es vol. La societat catalana anava a patir un període de convulsió i confusió, preàmbul d'una nova forma d'organització social.

En tombar el mil·lenari la societat catalana afrontava el repte de superar un període de pregonera agitació. La desfeta comtal, incapaç de donar coherència a una societat que perdia la fe en les institucions oficials, oferia l'oportunitat a les noves forces socials, ansioses d'ascendre i usurpar el poder, el poder de manar als homes, que era propi del comte.

Es aleshores quan algunes institucions que han arribat fins a l'actualitat, comencen a entrelluir. La parròquia, per al cas del Vallès Oriental, podria ser-ne un exemple.

Cal, però, fer una precisió. Els estudis sobre altres comarques ens mostren com la parròquia va aparèixer amb anterioritat. La seva instauració es relaciona amb l'empresa repobladora i amb la represa del poder comtal, sota la protecció imperial carolíngia.¹

El Vallès Oriental, en canvi, gaudeix d'un total aïllament en la vida política local, mercès a uns antics privilegis imperials, les franqueses («franchitias»), concedides per l'emperador Carlemany i després confirmades per Carles el Calb l'any 844.² Aquests privilegis van permetre als habitants del Vallès gaudir d'una autonomia impensable en altres circumstàncies, de la qual n'és una mostra eloqüent la

1. Vegeu ABADAL, R. *Els primers comtes catalans*, Barcelona, 1958, pp. 249-270.

2. Vegeu ABADAL, R. *Els Diplomes carolíngis a Catalunya* vol. II apèndix no. 5 (844) pàgs. 422-425, Barcelona, 1926-1950.

comunitat camperola, la *uilla*.³ Precisament en contraposició a aquesta apareix la «parroquia», com la institució que sotmet a control religiós, administratiu i, en darrer terme, econòmic als habitants de les antigues *uillae*.⁴

Cristianisme espontani

De tota manera, afirmar que la parròquia és una novetat del segle XI⁵ no suposa dir que la societat vallesana va adoptar el cristianisme en dates tan tardanes. Encara que sigui difícil establir la data exacta de la seva cristianització, el Vallès era una àrea plenament cristianitzada en el segle X. L'existència d'esglésies pot remetre's fins i tot a abans.⁶ Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera ja existien a la segona meitat del segle IX.⁷ Tenim constància de la presència d'altres esglésies a la mateixa època.⁸ En el segle X augmenta el coneixement que tenim sobre l'existència d'altres temples. En conseqüència, cal pensar que el grau de cristianització que tenia la zona en albirar el segle X era força elevat.

Els inicis de la cristianització són difícils d'establir, però tot fa pensar que es puguin situar en èpoques llunyanes. El Vallès Oriental havia estat lloc de pas (la xarxa viària romana a aquesta zona era densa i fins i tot l'atravesava un dels eixos més importants de l'Imperi: la via Dominitia), molt propera a una colònia romana (Barcino), amb centres termals importants (Caldes de Montbui i la Garriga) i abundantment poblada de «*fundi*».⁹ Tot això feia molt més fàcil la difusió del cristianisme, el qual va tenir una penetració més ràpida a les àrees més profundament romanitzades. No és per tant agosarat pensar, com fa algun estudiós,¹⁰ que els

3. En contraposició a l'opinió de P. BONNASSIE (*Catalunya mil anys enrera* vol. I pàgs. 126-139, Barcelona, 1979), que creu en una col·laboració intensa entre la població i el poder públic. Hom constata, almenys per al Vallès Oriental, un distanciament notable de la població lliure respecte del poder comtal; fins i tot hom pot adonar-se del paper actiu del comte en el procés de feudalització de la comarca. Vegeu: VILAGINÉS, J. *La transició al Feudalisme. Un cas original: el Vallès Oriental* (c. 930-c. 1090) *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental* (Granollers) n.º 2 (1988) pàgs. 58-65.

4. Cal observar que la parròquia no va ser l'únic element d'enquadrament de la població; vegeu el meu treball, supra nota 3, i l'obra de FOSSIER, R. *Historia del campesinado en el Occidente Medieval* Barcelona, 1985, pàg. 126.

5. Vegeu l'apèndix n.º I al IV.

6. Un estudi detallat de les primeres referències documentals de les esglésies vallesanes el fa VALLS I RIMBLES, R. «El repoblament del Vallès durant la reconquesta» *Arrahona* (Sabadell) núm. 1 (1976) pàgs. 7-24.

7. ABADAL, R. *opus cit.* vol. II Apèndix XXV (862), pàg. 355.

8. «*cellam s. Eulalie et s. Genesii*» (Tapióles), «*domum s. Genesii et s. Martini... in riuo Tenesii*»: FLOREZ, E. *España Sagrada...* vol. XXIX Apèndix XIII (878) pàgs. 458-460, Madrid-València, 1759-62.

Es coneix, per una inscripció epigràfica que Vilamajor tenia una església l'any 872: COMES, P. *Cardedeu, 600 anys de carreratge* pàgs. 5-25, Cardedeu, 1984.

9. Sobre la història clàssica del V.O. veieu les obres d'ESTRADA i GARRIGA, en concret *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores* Granollers, 1955 i l'interessant síntesi VVAA. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental* pàgs. 77-94, Granollers, 1984.

10. Vegeu, per exemple, PERAY, J. *Sant Cugat del Vallès. Su descripción y sus últimas investigacio-*

iniciis de la cristianització fossin molt antics al Vallès. També, la importància del poblament visigot a la comarca, demostrada per les troballes i per l'existència de dues diòcesis godes (Barcino i Egara), només faria que confirmar l'antiga tradició cristiana de la comarca.¹¹

En tot cas, sembla segur que en el segle X, malgrat les vicissituds de la història, el cristianisme juga un paper cabdal a la societat vallesana, en la qual cada població tenia la seva església i el seu prevere. Ho demostren els casos de Palau («*Palaciolo*» l'any 943 i 946.¹² Dues donacions de terres confronten amb terres de «*domum s. Iulani*», l'església titular de la *uilla*. També l'any 945 una terra donada a Sant Cugat afronta «*in terra de Placios sacer*», a «*terminio de Villa Ariulfo*» (Valldario, Granollers).¹³

El cristianisme d'aleshores era de caire gairebé espontani, mogut per la iniciativa local, més que per l'empresa jeràrquica.¹⁴ En el decurs del segle X, el Vallès estava plenament cristianitzat, revestit d'esglésies, però aquestes es movien en una òrbita autònoma des del punt de vista del sotmetiment a la jerarquia, qui sap si també dogmàticament. En un món en el qual la comunicació entre les parts de l'univers catòlic difícilment podia ser combatuda per empreses tan grandioses com l'imperi carolingi, l'autonomia de les esglésies del Vallès no tenia res d'excepcional. La seva vida independent pot ser comparable a la que gaudien les comunitats camperoles en relació al poder comtal a la mateixa època i a la mateixa àrea geogràfica.¹⁵ Precisament allà on el poder comtal no tenia excessiva autoritat mancava una xarxa parroquial densa, només amb algunes excepcions que coincideixen amb àrees de control d'alguna institució eclesiàstica. La coincidència d'una organització eclesiàstica autònoma amb una zona d'immunitat política, com era el Vallès Oriental és especialment destacable pel fet que, a Catalunya, la creació de la xarxa parroquial va ésser promoguda principalment per l'autoritat pública laica, la qual cosa explicaria la minsa aparició de parròquies al Vallès Oriental en el segle X. L'excepció més remarcable és la parròquia de Parets, fundada l'any 904 pel bisbe de Barcelona a una zona d'influència del bisbat, que ja ve establerta a una capitular de l'any 878.¹⁶ Dos casos semblants són les parròquies consagrades l'any 932, gairebé simultàniament, per iniciativa de l'abadessa Emma, priora del monestir de Sant Joan de les Abades-

nes Barcelona, 1931 i també VINYALS, F. *Preliminars de la Història de Santa Perpètua i Santiga Sta. Perpètua*, 1978.

11. Vegeu VINYALS, F. *opus cit.* i ESTRADA, J. «Sepultures visigòtiques a Granollers» *Vallès (Granollers)*, núm. 1698, 17 d'octubre de 1970.

12. RIUS I SERRA, J. *Cartulario de Sant Cugat* Barcelona 1946 (en endavant CSC) vol. I núm. 21, pàg. 22 i CSC vol. I núm. 25 pàgs. 25-26.

13. CSC vol. I núm. 24, pàg. 24.

14. Vegeu BONNASSIE, P. i GUICHARD, P. «Les communautés rurales en Catalogne et dans le pays valencien (IX s. au milieu du s. XV)» dintre de *Communautés villageoises en Europe Occidentale Flaran* núm. 4 (1982), pàgs. 79-115.

15. Vegeu supra nota 3.

16. A.D.B. Reg. Doral, vol VII fol. 11 (904) i FLOREZ, E. *opus cit.* Ap. doc. núm. XIII.

ses, que aleshores cercava expandir la seva influència del nou monestir recent fundat, per la zona septentrional del Vallés Oriental.¹⁷ Tant els dos darrers com el primer, són els fets que per la seva excepcionalitat, indiquen fins a quin punt el fenomen parroquial és aliè a l'àrea geogràfica que ens ocupa, en el segle X.¹⁸

L'aparició de la parròquia

En el Vallés Oriental la parròquia apareix com una realitat àmpliament difosa quan es manifesta un interès especial per part de l'Església secular barcelonina per normalitzar la vida eclesiàstica rural, tot coincidint amb un moviment general a tot el món cristià de regeneració i de reforçament del model eclesiàstic secular enfront del model monàstic anterior.¹⁹ Aleshores s'incorporarà definitivament l'Església rural a la disciplina jeràrquica. Però el renaixement del paper de l'Església secular coincidirà amb l'eclosió del moviment feudal.²⁰ Aleshores la parròquia esdevindrà un font d'ingressos que interessarà tant als laics com als eclesiàstics. De fet la privatització d'esglésies en mans laiques ja havia estat un problema força seriós a l'època carolíngia.²¹ El domini de les parròquies serà una altra forma de controlar els beneficis de la terra, en una societat que s'està tornant més opressiva.

El pas de la villa a la parròquia es realitza al Vallés Oriental a partir del segon quart del segle XI. Aleshores la documentació deixa d'usar el terme «*villa*» i usa el de parròquia per a referir-se a les comunitats de poblament:

«...in parrochia de Tapiolas...»²²

En altres casos el mot parròquia és acompanyat amb el nom del sant patronímic de l'antiga «*villa*»:

17. UDINA, F. *El Archivo condal de Barcelona en los ss. IX i X. Estudio crítico de sus fondos docs.* núm. 102 i 103, pàgs. 247-254, Barcelona 1951.

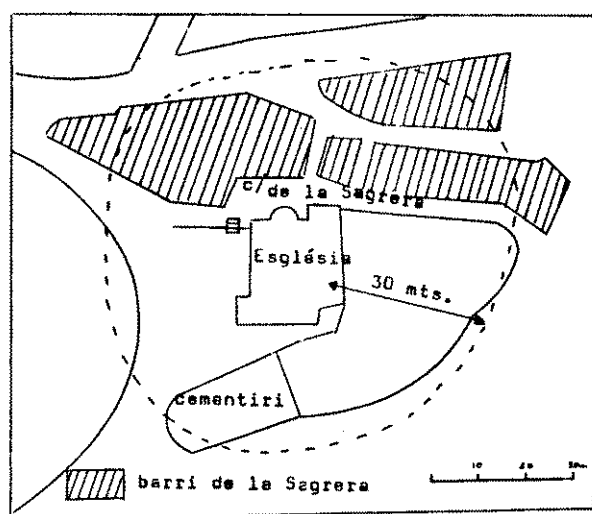
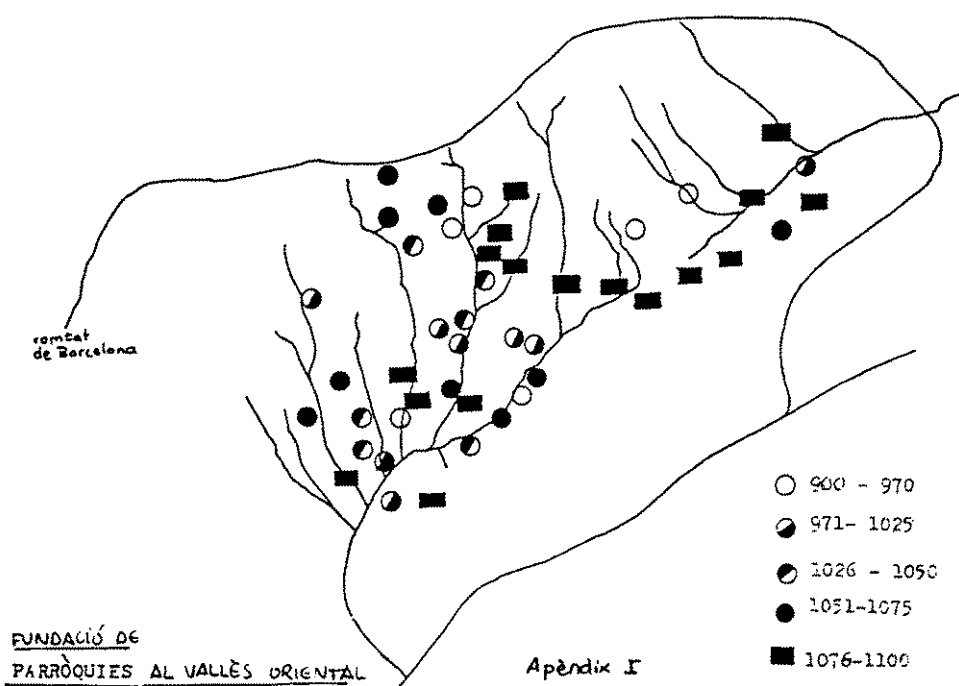
18. Probablement també fossin parròquies, en el segle X, Sant Pere de Vilamajor (Mundó opina que el políptic d'aquesta població, creat en el segle XI, feia referència als béns de la consagració de la parròquia, entorn del 955: MUNDO, M. «Domanis and rights...» *Speculum* vol. XXIX pàgs. 238-257, Abril. 1974), Sant Fost de Campsentelles i Vilardell (UDINA, F. *opus cit.* núm. 182, pàgs. 359-361. Ho era amb seguretat La Garriga (A.C.B. Lib. Ant. vol. IV fol. 18 doc. 56 (966)).

19. Vegeu sobre el mateix GARCIA DE CORTAZAR, J.A. *El dominio del monasterio de san Millán de la Cogolla (s. X a s. XIII)* Salamanca. 1969 pp. 178-179. També tracta el tema G. DUBY: «La Iglesia se apoyó nuevamente en la institución sacerdotal» p. 272 a *Los tres órdenes o lo imaginario en el feudalismo*. Duby destaca el paper de Gregori VII, Papa de la reforma, que a la vegada va fomentar l'expulsió dels contagis feudals dintre de l'Església.

20. Els estudis regionals a França (ZADORA-RIO, E. «Construction de châteaux et fondation de paroisses en Anjou aux XI-XII ss.» a *Archéologie Médiévale* 1979, t. 9) i a Itàlia (VIOLANTE, C. «Le strutture organizzative della cura d'anime nella campagna dell'Italia centrosettentrionale, ss. V-X» a *Settimane di Studio di Spoleto* 1982 pàg. 963-1159) demostren com freqüentment la parròquia va associada i depèn del procés de feudalització.

21. Vegeu a l'edició de l'any 1982 de la *Settimane.. di Spoleto*, dedicada a *Cristianizzazione ed organizzazione ecclesiastica delle campagne nell'alto medioevo: espansione e resistenze*, el treball de FOURNIER, G. «La mise en place du cadre paroissial et l'évolution du peuplement» pàgs. 495-535, Spoleto.

22. CSC vol. II núm. 710 (1083), pàgs. 373-374.

gràfic I

«in termino parrochia sancti vicenti de Molledo».²³

El fenomen dels hagiopònims ha estat estudiat en el cas francès.²⁴ S'ha demostrat que la seva aparició acompanya la de les parròquies.

Les noves parròquies tenen, doncs, una funció de referència geogràfica a la documentació: serveixen per assenyalar un terme territorial, uns límits que en alguns casos coincidien amb antigues «uillae»; com és el cas de l'Atmetlla.²⁵ En altres casos la parròquia incloïa varies «uillae» dintre dels seus límits, com passa a Parets. Quan es produïa aquesta circumstància, la parròquia centralitzava la vida religiosa en una de les antigues «uillae»; tot i que les altres compraven amb la seva pròpia església, com es constata en l'exemple de Parets:

«...et ipsas villas supranominatas cum illorum basilicas vel terminos illorum debebant venire ad ipsa ecclesia sancti stephani...»²⁶

En qüestió d'anys es generalitza la definició de la institució parroquial, com es pot constatar en l'apèndix I. Però els canvis no només afectaran a la toponímia sinó que també suposaran una profunda transformació en el paisatge poblacional, amb l'aparició del poble concentrat format per una massa compacta d'edificis.

La sagrera

Paral·lelament a la fundació de les parròquies s'instaura una nova entitat de cabdal importància en el desenvolupament econòmic, social i paisatgístic de la comarca: la sagrera. A partir de la terra sagrada dels cementiris es va desenvolupar el costum de considerar la terra circundant a l'església com terra d'asil, de protecció sagrada.²⁷ Els termes cementiri i sagrera en alguns casos s'utilitzaran com a sinònims, com en el cas de Malayanes. El senyor eminent, Ramon Sunifred, donà l'any 1080 «*triginta passos per cimiterio*», a l'església de Santa Maria, especificant que allà podia acudir qui volgués: «*ibi habitent et salvent ipsis qui illi colligere voluerint*»; per tant els dona com a sagrera.²⁸ De fet el cementiri parroquial neix amb la pròpia parròquia, no és gaire anterior a ella. El monopli dels morts esdevenia així una altra forma de controlar la població, quan anteriorment el culte als avantpassats servia per reforçar els lligams familiars; amb el cementiri parroquial aquest culte serà normalitzat per l'església.²⁹

23. CSC vol. II núm. 649 (1066), pàgs. 315-316.

24. LE ROY LADURIE, E. i ZYSBERG, A. «Géographie des hagioponymes en France» *Annales E.S.C.* núm. 6, pàgs. 1304-1335 nov.-dec. 1983 i FOURNIER, G. *opus cit.* pàg. 506.

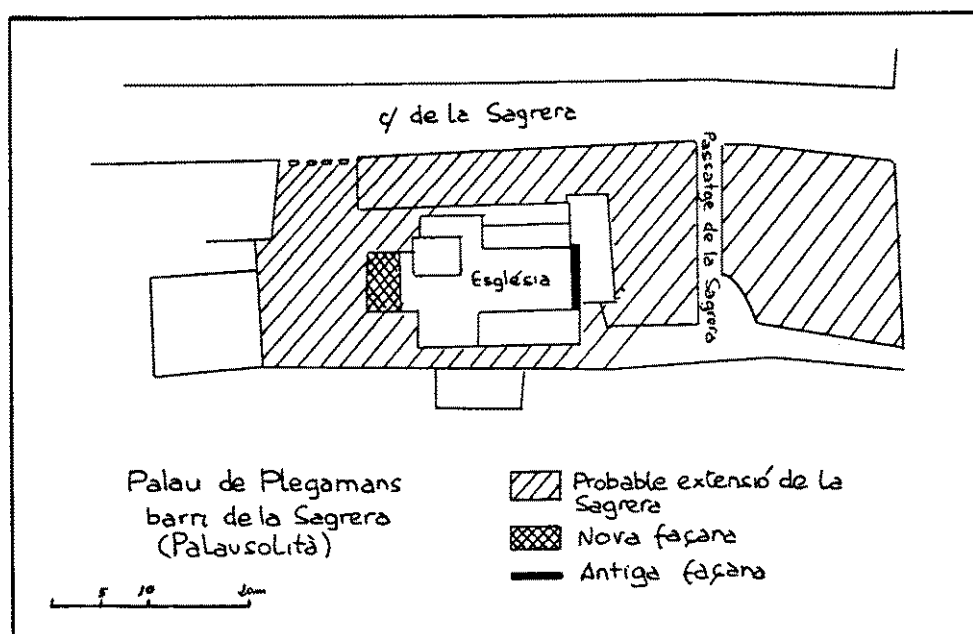
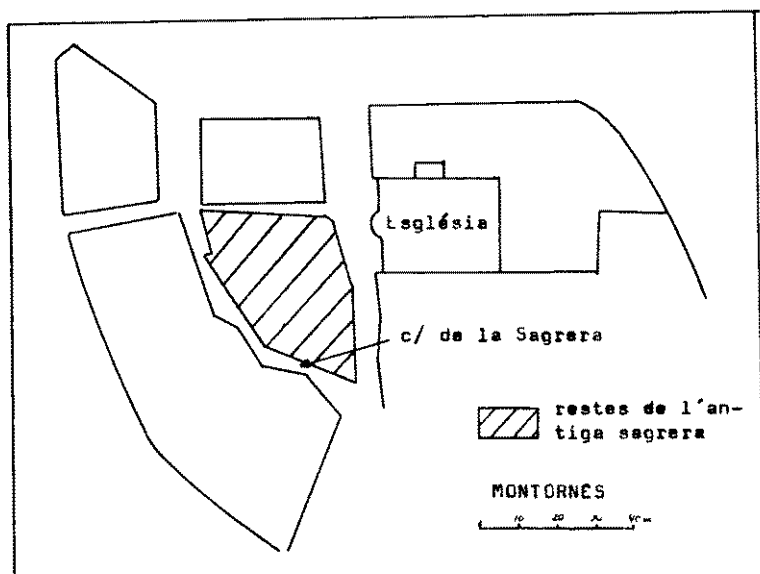
25. UDINA, F. *Archivo Condal...* núm. 103 (932) pàgs. 251-254.

26. A.D.B. Reg. Dotal, vol. VII fol. 11 (904).

27. Sobre el mateix vegeu l'estudi de KENNELLY, K. «Sobre la Paz de Dios y la Sagrera en el condado de Barcelona (1030-1130)» *Anuario de Estudios Medievales* núm. 5, pàgs. 107-136, 1968 i BONNASSIE, P. *Catalunya mil anys enrera* vol. 2, pàgs. 110-116.

28. Lib. Ant. vol. IV fol. 72 n.º 202.

29. La Sagrera teina una funció funerària (*cimiterio*) que va esdevenir lloc sagrat sens cap ús específic. Però la seva funció com a cementiri va aparèixer amb ella mateixa, al segle XI: «Encara que

Els concilis de Pau i Treva, molt importants en els seus orígens a Catalunya,³⁰ van institucionalitzar la sagrera com a zona de protecció davant els assalts feudals. L'assemblea de Vic (1033) va establir que cada església consagrada estigués rodejada per una zona immune a les malifetes feudals protegida pel millor instrument dissuasiu: el seu caràcter sagrat. Aquesta zona estava normalment limitada per un radi de trenta passes.

*«et concedeo ad sancte Maria de Malanyanes circa ipsa ecclesia passos triginta»*³¹

Efectivament la sagrera va ser lloc de recer davant la irrefrenable pressió i els abusos incontrolables dels nous senyors, ansiosos de riqueses. Els pagesos van acudir a la protecció eclesiàstica davant aquests atacs contra la seva llibertat.

En conseqüència, ràpidament les sagreres van acabar per omplir-se de pobladors, creant una massa densa d'edificis que obligava a fer carrers interiors, com a Lliçà:

*«cum ipsas casas ...et quomodo afrontat in porticum ecclesie predicte siue in ipsa strata qui transit per ipsa sacraria...»*³²

La sagrera va esdevenir un element cabdal en l'evolució paisagística i habitacional de la comarca. L'aglomeració entorn de les esglésies va crear la imatge del poble concentrat, que ha persistit fins a l'actualitat, enfront de l'hàbitat dispers, tradicionals fins a aleshores. En el present, encara en algun poble de la comarca queden restes toponímics o urbanístics del primitiu nucli originat entorn de l'església. Encara que els edificis de les esglésies, en la majoria dels casos són d'origen romànic, són per tant posteriors a l'aparició del fenomen parroquial i de les sagreres, en les actes de consagració dels nous edificis es repetia la distribució espacial anterior, que incloïa la sagrera (les trenta passes), probablement en el mateix lloc que estava situat l'anterior edifici, envoltat dels edículs de la Sagrera. Així ens ha arribat la forma urbana de

pugui semblar estrany, a mig segle XI, no s'havia generalitzat l'enterrament dels morts familiars als cementiris parroquials, tot i ésser ja plenament cristiana la major part de la població». RIU, M. «Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya» *Discurs de l'Acte de recepció a l'Acadèmia de Bones Lletres*. Barcelona. 1983. Per tant també la parròquia centralitzava els morts, trencant, d'aquesta manera un lligam familiar pels avantpassats. A una conclusió semblant arriba FOURNIER, G. *opus cit.* pàg. 506. En el cas francès el costum es remet a l'època carolíngia (s. IX), donat que és en aquest segle quan es generalitzen ambdues institucions, el cementiri i la parròquia. Sobre el caràcter enquadrador del cementiri veieu FOISSIER, R. *opus cit.* pàg. 126.

30. JUNYENT, E. *La Pau i Treva* Barcelona. 1975 i GONZALO I BOU, G. *La Pau i Treva a Catalunya. Origen de les Corts catalanes* Barcelona. 1986.

31. A.C.B. Lib. Ant. vol. IV fol. 72 d. 202 (1080).

32. A.C.B. Lib. Ant. vol. I fol. 206 doc. 558 (1098). BONNASSIE, P. *Catalunya mil anys enrera...* pàg. 110-116 cita un altre exemple a Santa Perpètua.

la parròquia primitiva. Si més no en tots els pobles, en la majoria dels quals és difícil establir fins a quin punt l'evolució posterior ha variat el traçat urbà, almenys en alguns casos concrets és possible determinar-la.

Com, per exemple, a Montornès, on es conserva un carrer de la Sagrera (gràfic II), el qual delimita una illa de cases que inicialment degué formar part de la sagrera de l'església de Sant Sadurní de Palau Dalmanla.³³ La forma irregular i circular del carrer no deixa lloc a dubtes sobre el seu remot origen.

També tenim un cas idèntic a Lliçà d'Amunt (gràfic I), on ha quedat el nom de la Sagrera per al barri que envolta l'església, el qual fins i tot arriba a tenir carrers interiors (un d'ells amb el nom de la Sagrera), tortuosos i irregulars.

Una altra mostra ens l'ofereix un barri de Palau de Plegamans, el qual rep, també, el nom de la Sagrera i té l'aspecte concentrat i comprimit que hom pot imaginar en un lloc densament edificat i de dimensions reduïdes. A Palau, el nom de la Sagrera ha servit per identificar l'antiga parròquia de Palausolità («*Palatio Salathani*») una vegada aquesta quedà absorbida per Plegamans.³⁴

Un cas semblant és el de Santa Eulàlia de Ronçana. En aquesta vila rep el nom de la Sagrera un amplíssim barri, extensió de la seva àrea originària. El barri rep aquest nom per distingir-lo de la resta de la població, la qual ha crescut entorn de la carretera.

El que trobem a Sta. Eulàlia i a Palau ens demostra com la sagrera ha arrelat en la tradició popular, desproveïda ja dels atributs que la definien en un principi, fins al punt de distingir extenses zones del municipi.

En altres poblacions es pot deduir la configuració de l'antiga sagrera a través de la pròpia documentació, com és el cas de Lliçà d'Avall. Ens ha arribat a través d'un document la configuració de l'antic nucli vilatà. Es tracta d'un testament del senyor eminent de la parròquia, Albert Bernard, el qual feu el seu testament l'any 1099:

*«et concedo uxor mea emengardis... meos sacrarios quod ego habeo ad iamdictam (eclesia) sancti cristophori de licano ipsos (ubi)ego (habeo) meum uinum cum alio sacrario quod guaribel (habet) et alium sacrarium que emi stephanus simul cum ipsos ubi fuit fabrica cum ipsas casas ubi abitat stephanus de ipsa uia in a ualle qui transit super iamdictam ecclesia et quomodo afrontat in porticum ecclesie predicte siue in ipsa strata qui transit per ipsa sacraria cum omnibus ingressibus et exitibus eorum.»*³⁵

33. La vila de Montornès rep el nom del lloc on hi havia el castell que el domina i de la família feudal que hi residia. La documentació del segle XII encara distingia entre la vila, que rebia el nom de Palau Dalmanla, i el castell de Montornès. Més endavant el nom de la família feudal i del castell acabà per anomenar també la població.

34. L'evolució toponímica va ser molt semblant a la del cas de Montornès; vegeu supra nota 33.

35. A.C.B. Lib. Ant. vol I fol. 206 doc. 558 (1098).

El capbreu de Mollet,³⁶ datat per Kenelly l'any 1144, també ens parla de la sagrera. Potser no tant gràficament, però amb més profunditat. En ell es constata la funció social i econòmica dels edificis de la sagrera. Els més destacats posseïdors d'edificacions en el seu interior eren els prohoms del poble: el capellà (*Berengarius presbiter*), un jutge (*Iudex de Palatio*), i el batlle episcopal (*Berengarius de Banneloca... baiulus episcopi*). Naturalment també en detentaven pagesos. Tots ells pagaven els censos al seu senyor el bisbe. No obstant, la quantitat pagada no era tan elevada com la que lliuraven els pagesos de masos.

D'això deduïm que la sagrera encara era una zona de protecció, és a dir en certa manera eximida de la pressió fiscal dels senyors. Una àrea privilegiada, desitjada fins i tot per les persones més eminents del poble.

També, veïem com molts personatges que paguen per un sagrer tenen terres de mas o alodials, la qual cosa ens condueix a la conclusió que els edificis de sagrera no eren per als pagesos lloc de residència normalment, sinó cellers, on guardaven la collita i fins i tot els podia servir d'habitatge complementari del que tenien a l'alou o al mas.

La sagrera com a font de riqueses

Malgrat el seu origen com a zona d'asil, la sagrera va acabar esdevenint un instrument més de benefici econòmic. L'any 1104,³⁷ a l'acta de la consagració de l'església de Corró d'Amunt s'especifiquen els censos que havien de pagar els posseïdors dels habitatges de la «sacraria» parroquial:

«S+um Berengarii Alaman qui censauit domos quas habebat in prescripta sacraria libram unam cere eidem ecclesie S+um Bernardi Adalberti qui similiter eidem ecclesie censauit suas domos quas in iam dicta sacraria libram unam cera S+um Petri Alberti qui eidem ecclesie censauit cum fratribus suis domibus quod habebat infra sacraria supra-dicte libram unam cere...»

En total són set caps de família («Alberti Anluiuiri» inclou les «cognatas suas»), que posseeixen una quantitat més elevada d'edificacions, ja que tots tenen varios sagrers («donibus», «domos»); en total hom paga set lliures de cera anyals per a l'església. Quantitat aquesta no molt onerosa que esdevindria més elevada amb el temps.

36. A.C.B. Lib. Ant. vol. IV fol. 191 doc. 461. Aquest document l'he treballat a «Comentari del capbreu de Mollet de l'any 1144» dintre de *Mollet del Vallès. Notes històriques* (Mollet) núm. 1 (1987) pàgs. 19-24.

37. A.D.B. Reg. Dotal. vol. VII fol. 224 (1104).

Ja coneixem el cas de la sagra de Mollet.³⁸ En el capbreu, s'especifiquen els censos que rep la diòcesi a Mollet, entre ells els de la sagra. Són en total quinze propietaris diferents, entre els quals hi ha el mateix batlle del bisbe («*Bernardus de Banneloca bailus episcopi*»); entre tots els censos la diòcesi recollia anualment quinze parells de capons («*et sic sunt paria XV de capones*»).

En aquests dos casos esmentats és el bisbat qui gaudeix dels beneficis de la sagra. Però també n'hi havia forces que eren explotades per laics.

Com hem vist, la sagra estava dividida en sagres, ediculs que a la documentació apareixen anomenats individualment com «*sacrarium*» o «*sacrario*», mentre que el recinte rebia el nom de «*sacra*». Precisament aquestes petites construccions van acabar esdevenint objecte de transacció entre privats, entre aquells que havien acudit a la recerca d'asil, o per pròpia alienació de la catedral. Com diu Kennelly, «la necesidad de asegurar propiedades a las familias numerosas, el resurgimiento de la vida económica y el interés, un tanto mundano, de la canongía de la catedral en promover su desarrollo», van fer que les sagres esdevinguessin «unidades de propiedades».³⁹ En varis documents es constata com les sagres es venen i es permuten, com en el cas del «*sacrarium*» (sagra) «*cum suo curtile ad ecclesiam sancta Margarita ad ipsa boada*», que l'abat Andreu de Sant Cugat ven a Bernat Ramon i a la seva esposa, l'any 1071.⁴⁰ Quatre anys més tard, dos particulars es traspassen varies possessions i «*ipso sacrario*» a la parròquia de Santa Maria de Cardedeu.⁴¹ La llista és més llarga, perquè les sagres es van convertint en un dels béns més alienats a l'època que tractem.

La parròquia i el feudalisme.

Però les sagres no van ser l'únic objecte de la cobdícia de l'època, sinó que també ho foren les esglésies i les parròquies.

El fenomen parroquial al Vallès Oriental apareix a partir de 1025, però en un moment de molta inestabilitat com era l'època que va veure la seva eclosió, l'interès episcopal per instituir parròquies no era tan fort ni tampoc les circumstàncies tan propícies, com per fer que el fet parroquial no es veiés desnaturalitzat.

Per altra banda la tradició permetia que personatges laics poguessin patrocinar esglésies. De fet quelcom semblant foren les primeres fundacions parroquials, de les quals hem parlat anteriorment.

Aquestes esglésies «privades» eren fundades per un senyor, el qual era el seu patrocinator, i eren anomenades «*capellánias*».⁴²

38. Vegeu supra nota 36.

39. KENNELLY, K. *opus cit.* pàg. 136.

40. CSC vol. II núm. 672 (1071) pàgs. 334-35.

41. A.C.B. Lib. Ant. vol. III fol. 59 doc. 169 (1075).

42. Vegeu *Catàleg monumental de l'Arquebisbat de Barcelona* volum I/1 dedicat al Vallès Oriental, pàgs. 37-38 Barcelona, 1981.

Així doncs, en el s. XI, en un moment en què tot es considerava susceptible d'apropiació, la privatització va abastar també a l'església. Les parròquies que havien enquadrat a les antigues i independents esglésies vilatanes dintre de la xarxa administrativa de l'església foren absorbides per l'ambició i la set de beneficis econòmics dels laics. Les parròquies van esdevenir gairebé recent fundades (qui sap si ho foren amb aquesta idea) en font de beneficis. Van ser, doncs, els abans esmentats patrocinatoris laics els que van usurpar l'autoritat sobre les parròquies, fins al punt de considerar-les de pròpia possessió.⁴³ A aquest context de relaxament de l'autoritat religiosa sobre les circumscripcions bàsiques de l'Església va afegir-se la feudalització de la càtedra episcopal.

Així a finals del s. XI, al Vallés Oriental, hi havia una certa diversificació pel que fa al senyor de les diferents parròquies. Diversitat no exempta de confusió que és fàcilment explicable en el context històric en el què ens situem.

El bisbe controlava les seves parròquies a partir d'ardiaconats. Coneixem que en s. XI li pertanyien al Vallés Oriental (suposem que entre d'altres) la de Palou i Marata.⁴⁴ El bisbe també va cedir a la canongia de la Seu barcelonina vàries parròquies (entre d'altres, Santa Maria de Llinars, Sant Sadurní de Collsabadell, Sant Joan de Sanata i Santa Maria de «Volpeieres» (Villalba Saserra)),⁴⁵ en el moment en què ambdues institucions, la Seu catedralícia de Barcelona i la diòcesi, trenquen la identificació que les havia caracteritzat.

El comte de Barcelona sabem que havia posseït fins l'any 1108 el control de les «*capellanies*» de les parròquies de Sant Pere de Vilamajor i Santa Maria de Caldes, moment en què decideix tornar-les a la diòcesi.⁴⁶

Una quantitat no menyspreable de parròquies estaven en mans laiques posseïdes per feudals que controlaven com a senyors eminents aquestes institucions eclesiàstiques. Era el cas de Mir Geribert i, posteriorment, de la seva esposa, «Guilia», els quals detentaven la possessió de les parròquies de Sant Pere de Bigues i Sant Esteve de Palaudàries.⁴⁷ També posseïen parròquies Albert Bernat senyor de la parròquia de Lliçà,⁴⁸ igualment Ramon Sunifred controlava l'església de Santa Maria de Malanyanes l'any 1080, quan en el seu testament li cedeix la sagrera que acaba de crear.⁴⁹ L'any 1088 Guillem Umbert i la seva muller donen l'església de Sant Celoni

43. La documentació no ens parla dels fundadors de les primeres parròquies al Vallés. No és probable que fossin la iniciativa dels feudals, donat que en el moment en què el bisbat intenta recuperar les esglésies que són propietat feudal, aquestes encara no han esdevingut parròquies. Per tant la iniciativa va venir del mateix bisbat o, essent menys probable, dels propis vilatans.

44. Vegeu supra nota 42. La referència documental és: A.C.A. perg. cancelleria Berenguer Ramon II n.º 19 (1085).

45. A.C.B. Lib. Ant. vol. I fol. 17 doc. 30 (1104).

46. A.C.B. Lib. Ant. vol. IV fol. 140 doc. 343 (1108).

47. A.C.A. perg. canc. Ramon Berenguer I n.º 226 (1059).

48. A.C.B. Lib. Ant. vol. I fol. 72 doc. 202 (1080).

49. A.C.B. Lib. Ant. vol. IV fol. 72 doc. 202 (1080).

a Santa Maria de L'Estany.⁵⁰ De la mateixa manera l'església de Villaler (Parets) era propietat de la descendència de Guifré l'any 1044.^{50bis} A alguns casos és la mateixa Seu o el bisbe qui concedeix en usdefruit a laics algunes parròquies com a feus. Per exemple, l'any 1060 «*Guislabert episcopus*» dóna en feu («*per feuo*»), entre altres, les esglésies de Santa Perpètua de Mogoda, Sant Sadurní de «*Palatio Dalmanla*» (Montornès), Sant Andreu de Samalús i l'església de l'Atmetlla, incloent els seus respectius delmes, així com les parròquies de Sant Feliu de Codines, de Santa Eulàlia de Ronçana i de Vilanova de la Roca,⁵¹ de tal manera que els seus feudataris, que han fet l'homenatge, tenen l'obligació de complir deutes feudals com l'alberga o nodrir l'host del bisbe: «*stabilitat in hominiatem cum ipso predicto episcopo in hostes et in cavalcatas dum uiuus fuerunt*». Com es pot observar, el bisbe en un clar llenguatge feudal es serveix dels béns eclesiàstics per convertir-se en un senyor feudal més.⁵²

En altres casos les parròquies o esglésies que no havien arribat a esdevenir parròquies estaven en mans eclesiàstiques, però no del bisbat, sinó de monestirs. En el cas del Vallés Oriental era important la presència moral i material de Sant Cugat. En el segle XI el monestir tenia autoritat sobre les parròquies de Palou, «*Aqualba*» (Gualba), Tapioles, Vallgorguina, «*Pertegatio*» (Sant Celoni) i «*Valleofredi*».⁵³ De menor importància era la influència d'altres monestirs sobre el domini de les parròquies. Sabem del cas de Sant Pere de les Puel·les que controlava l'església de Santa Maria «*Montis Molonis*» (Montmeló) des del segle X.⁵⁴

Juntament amb la concessió de parròquies a institucions eclesiàstiques, també era freqüent l'alienació d'esglésies o esglésioles, ja per pròpia iniciativa del bisbe o per usurpació laica. Per exemple, l'any 1005⁵⁵ el bisbe «*Aecius*» concedí a Guillem l'església de Sant Martí de Martorelles a canvi d'unes terres dintre d'aquesta parròquia; església que serà objecte de disputa després de la seva mort, l'any 1028, entre l'esposa de Guillem i el fill d'aquest, «*Moronem Guillermi*». Casos semblants es repeteixen posteriorment. L'any 1041 la Canongia i el bisbat, conjuntament, van cedir a Guilia vescomtesa i al seu fill un feu del bisbe («*ipsum feuum quod Eriballus episcopus ibi tenebat*»),⁵⁷ compostat per quatre esglésies (Santa Maria de Llinars, Sant

50. Regesta del document a PONS I GURI, J.M. Inventari dels pergamins de l'arxiu històric Fidel Fita d'Arenys de Mar núm. 8, pàg. 11, Barcelona, 1984.

50 bis. CSC vol II núm. 572 (1044) pàgs. 235-237.

51. A.C.A. Lib. Ant. vol. IV fol. 157 doc. 369 (1060).

52. La «feudalització» de les jerarquies religioses va ser un fet generalitzat a l'època que estem tractant. Vieu Duby, G. *Guerreros y campesinos. Desarrollo inicial de la economía europea (500-1200)* Madrid.

53. CSC vol. II núm. 710 (1083) pàgs. 373-374.

54. L'església de Montmeló apareix com un bé del monestir des de la fundació d'aquest, l'any 945 (A.D.B. vol. VII fol. 293). Torna a aparèixer l'any 991 a un document de confirmació de béns del monestir (MAS, J. *Notes històriques del bisbat de Barcelona* vol. XIII pàgs. 266-267 (1991)

55. A.C.B. Lib. Ant. vol. III fol. 32 doc. 432 (1005).

56. A.C.B. Lib. Ant. vol. III fol. 10 doc. 15 (1028).

57. A.C.B. Lib. Ant. vol. III fol. 47 doc. 132 (1041).

Jacob de Sanata, Sant Sadurní de Sabadell i Santa Maria de «Uolpeleres» (Villalba Saserra)).

Totes les dades abans mostrades evidencien fins a quin punt a finals del segle XI havia confusió respecte a la finalitat dels béns eclesiàstics i sobre el dret de possessió dels mateixos. Indubtablement és innegable l'interés de laics i eclesiàstics per controlar els beneficis materials que generaven aquells, ja sigui a través de les sagreres com dels tradicionals delmes i oblacions que rebien les esglésies:

«et... cum primiciis et oblationes tantum modo ac luminarias qui ibidem defluxint aut ibi a quoque collate fuerint ab integre»⁵⁸

Calia per sortint-se'n d'aquesta confosa situació una nova actitud davant del paper de la jerarquia i dels béns terrenals eclesiàstics. Aquest nou enfoc va venir de la reforma que a altres bandes estava ja endegada per una nova filosofia (la reforma gregoriana), que posava en ordre i pretenia purificar l'ús de les propietats de l'Església.

A Barcelona va tenir com a representant més destacat el bisbe Sant Oleguer,⁵⁹ famós i sant per la seva lluita contra la corrupció. Ell va culminar una ofensiva per regenerar la diòcesi. En el seu apostolat com en el dels qui el precediren i proseguiren com a titulars de la diòcesi de Barcelona, la majoria de les parròquies van retornar al control diocesà.⁶⁰ Retornaren a través de noves consagracions, la majoria de les quals van anar acompanyades d'un canvi en l'aspecte físic dels edificis que, en molts casos, ha arribat fins a l'actualitat. La construcció de les esglésies romàniques degué realitzar-se aquí, al Vallès Oriental, en el període que va des de 1070 a 1125, en la seva major part; pràcticament al mateix temps que a la resta d'Europa, seguint l'esperit reformador que venia de la Borgonya (Cluny) i de Roma.⁶¹

Es aleshores quan Europa es va quedar «revestida per tot arreu amb un blanc mantell d'esglésies».⁶² A la documentació queda palès l'entusiasme laic per col·laborar amb aquest engrandiment de les fàbriques de les esglésies a través de les donacions que es fan específicament per a les obres de construcció. Amb un esperit gairebé comparable amb aquell que animà la construcció de les grans catedrals del s.

58. Vegeu supra nota 56.

59. Sobre Sant Oleguer, vegeu KENNELLY, K. *opus cit.* pàg. 136.

60. El bisbe Oleguer va consagrar les esglésies de Collsabadell (1133) i L'Armetlla (1123), entre altres. Foren consagrades abans pel bisbe Berenguer, un altre gran batallador pels interessos diocesans, Corró d'Avall (1104), Palou (1103) i Martorelles (1105). Altres consagracions són posteriors; cifra: *Catàleg monumental...* vol. I/2 passim.

61. Segons DUBY, la recuperació de les esglésies en mans laiques va començar entorn de l'any 1100: *Economia rural y vida campesina en el Occidente Medieval* Barcelona. 1973. pàg. 231. Sobre la reforma gregoriana i Gregori VII, veieu SOUTHERN, R.W. *La formación de la Edad Media* Madrid. 1982 pàg. 26.

62. Es una frase del cronista de l'època Raul Glaber, citada per LE GOFF, J. *La Baja Edad Media* Madrid. 1982. pàg. 26.

XIII, els potentats laics concedien en els seus testaments quantitats destinades a la construcció de les noves esglésies. L'any 1055 «*Bonifili Auruci*», levita, concedeix a «*Sancti Stephani de Parietes uncia I ad sua opera*».⁶³ L'any 1067 Richell dona «*Ilkaficios de uino ad opera*» de l'església de Sant Iscle de Vilaller.⁶⁴ També l'any 1058 «*Adaleidis*» dona en el seu testament dos mancosos a Santa Maria de Cardedeu «*ad edifitio de ecclesia*».⁶⁵ Més endavant, l'any 1077, «*Ermengaudi Samarelli*» testa i fa una oblació a S. Pere de Vilamajor.⁶⁶ Tota aquesta munificència envers la construcció dels costosos edificis de les esglésies es prova de l'auge econòmic d'una època a la qual s'abandona el sistema d'autoabastiment per entrar en l'espiral de creixement.⁶⁷ Però també ens mostra la nova actitud que poc a poc s'anirà difonent dintre de la societat i que continuarà durant el segle XII.

Paral·lelament a aquesta febrada constructora, el bisbat comença a actuar. Les noves consagracions dels edificis van acompanyades de la imposició de l'autoritat bisbal sobre les parròquies. La càtedra episcopal lluita aferrisadament, utilitzant l'autoritat i el prestigi espiritual que posseeix i totes les vies jurídiques per recuperar els béns que li foren propis anteriorment. En aquest sentit s'ha de ressaltar el cas que hem tractat anteriorment sobre les parròquies dominades per senyors laics, que la diòcesi, no sense problemes, va recuperant.⁶⁸ D'aquesta manera el fenomen parroquial passa altre cop sota la fèrula episcopal, després del període de ferro en què la corrupció i el desordre l'havien abocat.

63. A.C.A. perg. canc. Ramon Berenguer I n.º 259 (1055).

64. CSC vol. II núm. 660 (1067) pàgs. 324-325.

65. A.C.B. Lib. Ant. vol. III fol. 60 doc. 171 (1055).

66. A.C.B. Lib. Ant. vol. III fol. 62 doc. 173 (1076).

67. Ja ho observa d'aquesta manera BONNASSIE, P. *Catalunya mil anys enrera vol. I Barcelona*. 1981 pp. 419-424.

68. Vegeu sobre el mateix la nota 20.

TAULA DE PARRÒQUIES

PARROQUIES DEL VALLÈS OR.(S. X i XI)	Any de la primera referència documental	referència documental
«Sancti Srefani de Parietes» (Parets)	904	Reg. Det. f. 11
«Sancti Genesisii de ipsa Amindola» (L'Atmetlla)	932	Udina <i>Archivo</i> . n.º 103
«Sancti Saturnini in Rocha» (La Roca)	932	ibid. n.º 102
«Sancti Petri de Villa Maiore» (S. Pere de Vilamajor)	955	Mundó <i>Políptic</i>
«Parrochia s. Stephani de ipsa Garriga» (La Garriga)	966	L.A.IV f18 d56
«in campo Sentenges apud ipsa parrochia» (Sant Fost)	978	Udina <i>Archivo</i> . n.º 182
«in Vilarzel apud ipsa parrochia» (Vilardell)	978	ibid
«in parrochia s. Marie de Cardedol» (Cardedeu)	1007	L.A.III d151
«in parrochia s. Vicentii de Molet» (Mollet)	1007	ibid
«parrochia Canovelas» (Canovelles)	1014	ACB Div. A d.834
«parrochia de Lizano» (Lliçà d'Amunt)	1014	ibid
«parrochia s. Stephani de Granullarios» (Granollers)	1014	ibid
«in parrochiam s. Marie de Calidis» (Caldes de Montbui)	1023	CSC v. II d489
«parrochia s. Saturnini... Palatio Dalmanla» (Montornès)	1029	L.A.III d. 15
«Lorona... parrochia de sta. Maria» (Llerona)	1033	ASA n.º 37
«parrokia Sancta Leta» (s. Leda-Mollet)	1040	CSC v. II n.º 552
«Scte. Eulalia de Corrone ad ipsas valles» (Corró d'Avall)	1040	L.A.III d.281
«sta Maria de Galecus» (Gallecs)	1040	CSC v.II d570
«parrochia s. Petri de Bigues» (Bigues)	1042	L.A.III. d295
«parrochia s. iulani de palaciol» (Palou)	1054	L.A.III d28
«Licano sutirano infra parrochia de s. Christofori» (Lliçà d'Avall)	1057	CSC v.II d609
«s. Stephani Palaz Daries» (Palaudàries)	1059	ACA pg. RBI 24
«s. Eulalia de Oronciana» (Sta Eulàlia de Ronsana)	1059	ibid.

PARROQUIES DEL VALLÈS OR.(S. X i XI)	Any de la primera referència documental	referència documental
«parrochia... s. Stephani... Villa Nova» (Vilanova de la Roca)	1059	L.A.III d54
«s. Mathei de Montbui» (S. Mateu de Montbui)	1059	ACA pg. RBI 243
«s. Felicis de Cudines» (s. Feliu de Codines)	1059	ibid.
«S. Andrea de Samalucio» (Samaluç)	1059	ibid.
«parrochia s. Iuliani de Alfod» (Alfou)	1067	LFM n.º 379
«sta. Maria Palatio Salatani» (Palausolrà)	1068	ASA n.º 96
«s. Maria Palacii Tordaria» (s. Maria de Palautordera)	1069	ACA pg. RBI 215
«parrochia s. Marie Martorelias» (Martorelles)	1076	L.A.III f3 d7
«parrochies ste. Perpetue» (Sta. Perpètua)	1078	L.A.III d165
«parrochia sta. Agnetis de Malananacis» (Sta. Agnès de Malanyanes)	1078	ibid.
«parrochie s. Martini de Pertegac» (Sant Celoni)	1080	CSC v.II d698
«S. Stephani de Palacio» (S. Esteve de Palautordera)	1083	CSC v.II d710
«parrochia s. Vicentii de Aqualba» (Gualba)	1083	CSC v.II d710
«parrochia de Tapioles» (Tapioles)	1083	ibid.
«parrochia s. Andree de Vallegorguina» (Vallgorguina)	1083	ibid.
«parrochia s. Stephani de Vallellefredi»	1083	ibid.
«parrochia s. Stephani de Breda» (Breda-Parets)	1086	CSC v.II d727
«parrochie ste. Marie Linaribus» (Llinars)	1091	L.A.III d111
«parrochia... collum Sabbatelli» (Collsabadell)	1097	L.A.III d138
«parrochia... Senata» (Senata)	1097	L.A.III d138

PARROQUIES DEL VALLÈS OR.(S. X i XI)	Any de la primera referència documental	referència documental
«parrochia... Vulpeieres» (Villalba Saserra)	1097	ibid.
«...Meserata» (Marata)	1098	ibid.
«...Canoas» (Cànoves)	1098	CSC v.II d774
«...Corrone superiore» (Corró d'Amunt)	1098	ibid.
«...Valle Ariulfo» (Valldarió)	1098	ibid.